

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ БОРИСА ГРІНЧЕНКА

КАФЕДРА ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Проректор
з науково-методичної та
навчальної роботи
_____ О.Б. Жильцов
“_____” _____ 20__ року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Рисунок

Напрямок підготовки 6.020207 «Дизайн»

Інститут мистецтв

2014 – 2015 навчальний рік

Робоча програма « Рисунок» для студентів

галузі знань 0202 «Мистецтво», напряму підготовки 6.020207 «Дизайн».

Розробники: Прохорова Наталія Анатоліївна, старший викладач кафедри образотворчого мистецтва Інституту Мистецтв, Університету імені Бориса Грінченка

Робочу програму схвалено на засіданні кафедри образотворчого мистецтва Інституту мистецтв

Протокол від « 03 » вересня 2014 року № 1

Завідувач кафедри
образотворчого мистецтва

Ю.В.Романенкова

(підпис)

© _____, 2014 рік

© _____, 2014 рік

ЗМІСТ

Пояснювальна записка	4
Структура програми навчальної дисципліни	
1. Опис предмета навчальної дисципліни.....	7
II. Тематичний план навчальної дисципліни на 1 семестр.....	8
III. Програма	
Змістовний модуль 1. Вивчення закономірностей пропорційних співвідношень деталей черепа та деталей обличчя гіпсової голови людини..	9
Плани практичних занять	10
Змістовний модуль 2. Вивчення закономірностей розподілу світла і тіні, тону і тональних відношень при рисуванні гіпсової голови людини.....	10
Змістовний модуль 3. Вивчення закономірностей моделювання деталей гіпсової голови людини при передачі індивідуальних властивостей гіпсової голови.....	11
IV. Завдання для самостійної роботи	12
Карта самостійної роботи студента	14
V. Індивідуальна навчально-дослідна робота (навчальний проект).	15
VI. Система поточного та підсумкового контролю	16
VII Методи навчання.	18
VIII Методичне забезпечення курсу.	19
IX.Рекомендована література.....	20
X. Навчально-методична карта дисципліни	21

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Робоча навчальна програма з дисципліни “Рисунок” є нормативним документом КУ імені Бориса Грінченка, який розроблено кафедрою образотворчого мистецтва на основі освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів відповідно до навчального плану денної форми навчання.

Робочу навчальну програму укладено згідно з вимогами кредитно-модульної системи організації навчання. Програма визначає обсяги знань, вмінь та навичок, які повинен опанувати бакалавр відповідно до вимог освітньо-кваліфікаційної характеристики, алгоритму засвоєння навчального матеріалу дисципліни “Рисунок”, необхідне методичне забезпечення, складові та технологію оцінювання навчальних досягнень студентів.

Мета курсу – професійна підготовка фахівця з високим рівнем художньої майстерності в зображенні голови людини.

Завдання курсу:

- навчити студента професійного рисунка в зображенні черепа, як основи вивчення голови людини;
- надати знання розподілу світла і тіні, тону і тональних співвідношень в роботі над рисунком гіпсової голови людини;
- навчити закономірностей моделювання деталей зображення голови людини різними графічними матеріалами;

Програма передбачає послідовне вивчення шляхом виконання різних завдань з натури, починаючи з рисунка черепа, потім гіпсової голови, закінчуючи студіюванням постановки гіпсової голови з класичного зразка. Вивчення натури в процесі виконання начерків з живої моделі має будуватись на невід’ємному зв’язку всіх елементів зображувальної мови: композиції, тонових, пластичних, просторових та світлотіньових співвідношень. Вся система навчання рисунка повинна сприяти розвитку образного і абстрактного мислення студентів, вихованню творчого професіонала.

Вказані в програмі навчально-практичні завдання необхідно розглядати як обов'язковий мінімум. Навчально-творчі завдання мають варіативний характер. Залежно від рівня підготовки студентів можна змінювати тематику завдань, а також визначати кількість годин на вивчення кожної теми. При цьому важливо зберігати дидактичні засади навчання. Практичні завдання потрібно орієнтувати на розвиток творчих здібностей студентів у процесі цілеспрямованого засвоєння прийомів, способів зображення та художньої системи.

Основою викладання курсу є виконання академічних постановок з натури, та короткочасних начерків. Кожне наступне завдання ускладнюється по зростаючій за методом послідовного засвоєння закономірностей системи навчання.

Структура програми поєднує такі основні напрями діяльності:

- Теоретичну підготовку з основ рисунка.
- Практичну роботу /навчальні завдання, начерки, замальовки, та творчі роботи/.
- Навчально-творчу діяльність під час виконання самостійних робіт, а також під час проходження пленерної практики.
- Методичну підготовку /практика в школі, виконання наочності за темами шкільної програми/.
- Самостійну роботу студентів, створення творчої роботи.

Пріоритетним у навчанні рисунка є творчий підхід педагога, зумовлений художнім методом та методично обґрунтований.

Викладання рисунка зобов'язує впроваджувати дидактичний принцип навчання, приділяти важливу увагу культурі навчання-пізнання й головного принципу дидактики художньої педагогіки – принципу наочного навчання.

Головні вимоги, які ставляться до рисунків – це реальне, правдиве зображення натури. Рисунки мають бути без помилок, виконані на високому професійному рівні реалістичного рисунка.

Після завершення семестру студент повинен:

- володіти знаннями та практичними навичками з рисунка черепа, як основи вивчення голови людини;
- легко орієнтуватись в теоретичних і методичних питаннях наочності і навчання, знати і володіти цими важливими засобами, які сприяють засвоєнню та закріпленню навчального матеріалу;
- знати історію методів викладання рисунка, вміти аналізувати твори мистецтва;
- володіти методикою викладання рисунка, користуючись наочними засобами в структурі навчального процесу.

Зміст програми передбачає методичне забезпечення процесу навчання рисунка, практичного опанування художньо-образної системи відображення предметних форм та явищ реального світу.

Основною умовою засвоєння навчального матеріалу предмета є виконання повного обсягу практичних завдань, вивчення теоретичного матеріалу, здійснення індивідуальної та самостійної роботи студентів.

СТРУКТУРА ПРОГРАМИ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Рисунок

1. ОПИС ПРЕДМЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Предмет: процес навчання та виховання студентів вищого навчального закладу в умовах реформування та модернізації системи освіти в Україні, формування особистості фахівця вищої кваліфікації.

<i>Обсяг, найменування показників</i>	<i>Напрям, спеціальність, освітньо-кваліфікаційний рівень</i>	<i>Характеристика навчальної програми</i>
Кількість кредитів: 3 Кількість модулів: Кількість змістових модулів: Загальна кількість годин: 108 год.	Шифр та назва галузі знань 0202 Мистецтво Шифр та назва напрямку підготовки 6.020207 Дизайн Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Нормативна Роки підготовки – 2 рік Семестр – 4й Аудиторних занять -30г. зних: Лекції : 2 год. Практичні заняття: 22 год. Індивідуальна робота: 6 год. Самостійна робота: 36 год. Підсумковий контроль: 6 год. Семестровий контроль: 36 год. Види контролю: Екзамен

II. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ п/п	Назви теоретичних розділів	Кількість годин							
		Разом	Аудиторні	Лекцій	Практичних	Індивідуальна	Самостійна	Модуль.контр	Сем.контр.
Змістовний модуль 1. Вивчення закономірностей пропорційних співвідношень деталей черепа та деталей обличчя гіпсової голови людини.									
1.	Зображення голови людини. Форми черепа. Визначальні основи рисунка голови. Форми обличчя	2	2	2					
2	Начирки черепа в трьох положеннях.	22	8		6	2	12	2	
Разом		24	10	2	6	2	12	2	
Змістовний модуль 2. Вивчення закономірностей розподілу світла і тіні, тону і тональних відношень при рисуванні гіпсової голови людини.									
3.	Рисунок складної гіпсової голови на просторовому тлі	24	10		8	2	12	2	
Разом		24	10		8	2	12	2	
Змістовний модуль 3. Вивчення закономірностей моделювання деталей гіпсової голови людини при передачі індивідуальних властивостей гіпсової голови.									
4.	Рисунок гіпсової голови з чітко вираженою портретною характеристикою.	24	10		8	2	12	2	
Разом		24	10		8	2	12	2	
Разом за навчальним планом		108	30	2	22	6	36	6	36

III. ПРОГРАМА

Робота над рисунком гіпсових моделей голови людини починається для студентів університету на II курсі у четвертому семестрі і становить 3 кредити, з яких лекцій – 2 год., практичних – 22 години, індивідуальних – 6 години, самостійних – 36 годин, МК – 6 години. Семестровий контроль – 36 год. Форма контролю – екзамен.

Змістовний модуль 1.

Лекція 1. Вивчення закономірностей пропорційних співвідношень

деталей черепа та деталей обличчя гіпсової голови людини. 2 год.

Зображення голови людини. Форми черепа. Визначальні основи рисунка голови. Форми обличчя Вивчення форми черепа як визначальної кісткової основи форми голови з визначенням його пропорцій, конструкції та морфологічних особливостей зовнішньої форми голови та обличчя людини.

Навчальні основи рисунка голови людини. Конструктивна основа голови людини.

Аналіз зв'язків внутрішньої кісткової конструкції та зовнішніх форм обличчя. Значення мімічних м'язів у формуванні зовнішніх форм.

Вивчення, визначення та аналіз пропорцій, конструкції та морфологічних особливостей зовнішньої форми голови та обличчя людини за гіпсовими копіями античних зразків, та рисунками майстрів.

Методика виконання навчальних завдань з рисунка гіпсової голови як початкових основ рисунка людини. Ознайомлення з класичними канонами в зображенні голови.

Література: основна [1,2,3,4,5,6,7]

додаткова [1,2,3,4,5,6,7,8]

Плани практичних занять

Заняття 2. Начирки черепа в трьох положеннях. 6 год.

Папір формату А2, графітний олівець.

Постановка: Череп на нейтральному тлі.

Мета: навчитися визначати узагальнено і схематизовано форму черепа з трьох різних точок зору, приділяючи головну увагу конструктивним деталям і пропорціям частин.

Завдання: передати на площині паперу, на заданому форматі, дотримуючись об'ємно-конструктивних принципів побудови, основні об'єми черепа, передаючи при цьому конструктивні зв'язки між ними і відображаючи взаєморозташування окремих частин та об'ємів у просторі.

1 етап роботи: Вивчення реального просторового положення окремих зображень з різних точок зору. Композиційне розташування зображення на площині паперу. 1 год.

2 етап роботи: конструктивний аналіз форми черепа та його побудова. 2 год.

3 етап роботи: детальна проробка форми черепа 2 год.

4 етап роботи: етап узагальнення, використовуючи прийом «широкого бачення» коректується уся попередня робота. 1 год.

Література: основна [1,2,3,4,5,6,7]

додаткова [1,2,3,4,5,6,7,8]

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II.

Вивчення закономірностей розподілу світла і тіні, тону і тональних відношень при рисуванні гіпсової голови людини.

Завдання 3. 8 год.

Рисунок складної гіпсової голови на просторовому тлі.

Папір формату А2, графітний олівець.

Постановка: Гіпсова голова класичної форми.

Мета: вчитися визначати узагальнено і схематизовано форму голови, приділяючи головну увагу конструкції і пропорціям частин, деталей та формуванню образу. Удосконалення технічних навичок в зображенні гіпсової голови.

Завдання: побудувати гармонійну композицію, знайти характерні пропорції голови класичного зразка, зробити об'ємний рисунок, передаючи своєрідність м'якої, згладженої форми жіночої голови, основні об'єми, конструктивні зв'язки, характер моделі.

І етап роботи: вивчення реального просторового положення окремих частин з різних точок зору з виконанням начерків. Виконання пропорційної об'ємно-конструктивної схеми побудови. 2 год.

2 етап роботи: побудова композиції на площині аркуша. Аналіз конструктивних особливостей окремих частин, схематизація форми. 2 год.

3 етап роботи: уточнення композиційних мас окремих частин та об'ємів. Деталізація форми та виявлення за допомогою лінійної та легкої тональної обробки характерних особливостей жіночої голови. 3 год.

4 етап роботи: моделювання великої форми, деталізація форми та виявлення за допомогою лінійної та тональної обробки характерних особливостей голови. 1 год.

Література: основна [1,2,3,4,5,6,7]

додаткова [1,2,3,4,5,6,7,8]

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III.

Вивчення закономірностей моделювання деталей гіпсової голови людини при передачі індивідуальних властивостей гіпсової голови.

Заняття 4.

8 год.

Рисунок гіпсової голови з чітко вираженою портретною характеристикою

Папір формату А2 Графітний олівець.

Постановка: гіпсова голова класичної форми більш складного зразка: Лаокоон, Аполон, Сократ – за вибором.

Мета: взаємозв'язок між візуальним сприйняттям та логічним мисленням у формуванні образу. Удосконалення технічних навичок в зображенні гіпсової голови.

Завдання: зробити рисунок голови з передачею світлотіні.

1 етап роботи: композиція рисунка, розміщення зображення на аркуші. 1г.

2 етап роботи: конструктивна побудова, передача пропорцій та характерних рис. 2год.

3 етап роботи: тональна проробка рисунка за допомогою світлотіні 2год.

4 етап роботи: детальна проробка ближніх планів. 2год.

5 етап роботи: етап узагальнення, використовуючи прийом «широкого бачення» коректується уся попередня робота. 1год.

Література: основна [1,2,3,4,5,6,7]

додаткова [1,2,3,4,5,6,7,8]

IV. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ **ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ І.**

**Вивчення закономірностей пропорційних співвідношень деталей черепа
та деталей обличчя гіпсової голови людини.**

1. Ознайомитись з загальними положеннями зображення голови людини. Засвоїти пропорції і конструкцію, загальну форму черепа як визначальної кісткової основи форми голови з визначенням його пропорцій, конструкції та морфологічних особливостей зовнішньої форми. Вивчити форми голови та обличчя людини; засвоїти основні закономірності рисунку голови людини, знати його будови і конструкції, вивчити основи скелетної і взаємопов'язаності внутрішньої конструкції і зовнішніх форм обличчя.

Вміти провести аналіз загальних рис обличчя.

2. Начерки голови людини з різних положень (чоловічої, жіночої, дитячої – 10 начерків) 50б.

ЗМІСТОВНИЙ МОДУЛЬ II.

Вивчення закономірностей пропорційних співвідношень деталей черепа та деталей обличчя гіпсової голови людини.

3. Виконати два лінійних і два тональних начерки різних зразків чоловічої голови з чітко окресленою портретною характеристикою, звертаючи увагу на сприймання та вивчення форми, конструкцію, деталі.

Папір формату А2, вугіль, соус, графітний олівець. 50б.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ III.

Вивчення закономірностей моделювання деталей гіпсової голови людини при передачі індивідуальних властивостей гіпсової голови.

4. Рисунок гіпсової голови з передачею світлотіні.

Папір формату А-4, вугіль, соус, графітний олівець. 50б.

Карта самостійної роботи, де визначено форми академічного контролю, успішність (бали) і термін виконання самостійної роботи бакалаврами, подано у вигляді табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Карта самостійної роботи студента

Змістовий модуль та теми курсу	Академічний контроль	Бали
Змістовий модуль І. Вивчення закономірностей пропорційних співвідношень деталей черепа та деталей обличчя гіпсової голови людини.		
1. Ознайомитись з загальними положеннями зображення голови людини. Засвоїти пропорції і конструкцію, загальну форму черепа. Вивчити форми голови та обличчя людини. Вміти провести аналіз загальних рис обличчя.	Індивідуальне заняття, модульний контроль,	
2. Начерки голови людини з різних положень (чоловічої, жіночої, дитячої – 10 начерків)	Індивідуальне заняття, модульний контроль,	50
Змістовий модуль ІІ. Вивчення закономірностей пропорційних співвідношень деталей черепа та деталей обличчя гіпсової голови людини.		
3. Виконати два лінійних і два тональних начерки різних зразків чоловічої голови з чітко окресленою портретною характеристикою, звертаючи увагу на сприймання та вивчення форми, конструкцію, деталі.	Індивідуальне заняття, модульний контроль,	50
Змістовий модуль ІІІ. Вивчення закономірностей моделювання деталей гіпсової голови людини при передачі індивідуальних властивостей гіпсової голови.		
4. Рисунок гіпсової голови з передачею світлотіні.	Індивідуальне заняття, модульний контроль,	50
<i>Разом: 36 год.</i>	<i>Разом: 150 бал</i>	

V. ІНДИВІДУАЛЬНА НАВЧАЛЬНО-ДОСЛІДНА РОБОТА

(навчальний проект)

Тема: Копія рисунка гіпсової голови з роботи майстра.

Індивідуальне навчально-дослідне завдання (ІНДЗ) з курсу «Рисунок» – це вид науково-дослідної роботи студента, яка містить результати дослідницького пошуку, відображає певний рівень його навчальної компетентності.

Індивідуальна навчально-дослідна робота є видом індивідуальної та самостійної роботи студента, результати якої використовуються у процесі вивчення програмового матеріалу навчальної дисципліни.

Мета ІНДЗ: Самостійна робота над вивченням матеріалу. Знайомство з різними школами та авторською манерою видатних майстрів минулого та сьогодення. Оволодіння технікою та технологією рисунка. Розвиток навичків самостійної роботи під час ознайомлення з творчістю видатних майстрів світового мистецтва. Глибоке осмислення й збереження традицій і мови образотворчого мистецтва.

Зміст ІНДЗ: Виконати копію рисунка гіпсової голови з роботи майстра.

Структура ІНДЗ:

1. Підбір матеріалу до створення копії (роботи майстрів мистецтва по данній темі).
2. Виконання копії в матеріалі.

Критерії оцінювання ІНДЗ

№ п/п	Критерії оцінювання роботи	Максимальна кількість балів за кожним критерієм
1.	Підбір матеріалу до створення копії: (роботи майстрів мистецтва по данній темі)	10 балів
2.	Виконання копії в матеріалі	20 балів
Разом		30 балів

VI. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО І ПІДСУМКОВОГО

КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ

Навчальні досягнення студентів із дисципліни «Рисунок» оцінюються за модульно-рейтинговою системою, в основу якої покладено принцип поопераційної звітності, обов'язковості модульного контролю, накопичувальної системи оцінювання рівня знань, умінь та навичок; розширення кількості підсумкових балів до 100.

Контроль успішності студентів з урахуванням поточного і підсумкового оцінювання здійснюється відповідно до навчально-методичної карти, де зазначено види й терміни контролю. Систему рейтингових балів для різних видів контролю та порядок їх переведення у національну (4-бальну) та європейську (ECTS) шкалу подано у таблиці

Розрахунок рейтингових балів за видами поточного (модульного) контролю

№ п/п	Вид діяльності	Максимальна кількість балів	Одиниць	Всього
1	Відвідування лекцій	1	1	1
2	Відвідування практичних занять	1	11	11
3	Робота на практичному занятті	10	11	110
4	Самостійна робота (оцінюється як творча)			150
5	Індивідуальне навчально-дослідницьке завдання	30	1	30
6	МКР	25	3	75
Підсумковий рейтинговий бал				377

Таблиця 6.1

Розподіл балів, які отримують студенти

Поточне тестування та самостійна робота							ІНДЗ	Загальна кількість балів безурахування коефіцієнта	Коефіцієнт	Загальна кількість балів з урахуванням
Змістовий модуль №1			Змістовий модуль № 2		Змістовий модуль № 3					
T1	T2	МКР	T3	МКР	T4	МКР				
1	83	25	94	25	94	25	30	377	2,26	100

Порядок переведення рейтингових показників успішності у європейські оцінки ECTS

Підсумкова кількість балів (max – 100)	Оцінка за 4-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ECTS
1 – 34	«незадовільно» (з обов’язковим повторним курсом)	F
35 – 59	«незадовільно» (з можливістю повторного складання)	FX
60 – 67	«задовільно»	E
68 – 73	«задовільно»	D
74 – 80	«добре»	C
81 – 87	«добре»	B
88 – 100	«відмінно»	A

Таблиця 6.2

Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень бакалаврів

Оцінка	Критерії оцінювання
«відмінно»	ставиться за повні та міцні знання та навички матеріалу в заданому обсязі, вміння вільно виконувати практичні завдання, передбачені навчальною програмою; за виявлення знань і умінь: а) в композиційному розташуванні зображення у форматі; б) за вміння використовувати знання з перспективи та анатомії, у роботі над зображенням навчальної постановки; в) за творче використання набутих знань у роботі художніми матеріалами, виразності зображення, уміння узагальнювати зображення, виявляти форму за допомогою світлотіні та тонових співвідношень, уміння передавати матеріальність зображуваного.
«добре»	ставиться за вияв студентом повних та систематичних знань із роботи над рисунком, успішне його виконання, вільне володіння художніми техніками у роботі над навчальними постановками, але при роботі над зображенням допущені наявні незначні помилки.

«задовільно»	ставиться за вияв знання основного навчального матеріалу з рисунка в обсязі, достатньому для подальшого навчання і майбутньої фахової діяльності, але при цьому допущені суттєві помилки в зображенні натурних постановок, але студент спроможний усунути їх із допомогою викладача.
«незадовільно»	виставляється студентові, за виявлення поверхневих знань з композиції, анатомії та перспективи. За байдужість у роботі над зображенням навчальних постановок, використанні художніх технік. Таким чином, оцінка «незадовільно» ставиться студентові, який неспроможний до навчання та виконання фахової діяльності після закінчення ВНЗ без повторного навчання за програмою фахової дисципліни «Рисунок».

Кожний модуль включає бали за поточну роботу бакалавра на практичних заняттях, виконання самостійної роботи, індивідуальну роботу.

Модульний контроль знань бакалаврів здійснюється після завершення вивчення навчального матеріалу модуля.

Кількість балів за роботу на практичних заняттях, під час виконання самостійної та індивідуальної навчально-дослідної роботи залежить від дотримання таких вимог:

- ✓ своєчасність виконання навчальних завдань;
- ✓ повний обсяг їх виконання;
- ✓ якість виконання навчальних завдань;
- ✓ самостійність виконання;
- ✓ творчий підхід у виконанні завдань;
- ✓ ініціативність у навчальній діяльності.

VII. МЕТОДИ НАВЧАННЯ

I. Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної та творчої діяльності

1) За джерелом інформації:

- *Наочні:* спостереження, ілюстрація, демонстрація.
- *Практичні:* вправи, начерки, замальовки, рисунки, етюди.

2) За ступенем самостійності мислення: репродуктивні, пошукові, дослідницькі.

3) За ступенем керування навчальною діяльністю: під керівництвом викладача; самостійна робота студентів: з книгою; з репродукціями творів; з використанням рекомендованих та обраних самостійно художніх матеріалів та інструментів; виконання індивідуальних навчальних проектів.

VIII. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КУРСУ

- ✓ робоча навчальна програма;
- ✓ засоби підсумкового контролю перегляд
- ✓ Методичний фонд.
- ✓ Роботи студентів з фонду.

IX. Матеріально-технічне забезпечення дисципліни.

- ✓ Аудиторії, розраховані на роботу 12-14 студентів одночасно.
- ✓ Мольберти в комплекті для роботи студентів з натури .
- ✓ Планшети зазначеного формату.
- ✓ Софіти для освітлення натурних постановок.
- ✓ Підставки різних конструкцій і розмірів для натурних постановок.
- ✓ Предмети і драперії натюрмортного фонду.

XI. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Основна:

1. Ли Н. Основы учебного академического рисунка. Учебник; / Ли Н.Г. – М . ,Изд-во Эксмо, 2005. - 480с.
2. Ятченко Ю. М. Мистецтво рисунка / Ю. М. Ятченко. – К: НАУ,2005. – 60 с.
3. Попов М. Т. Альбом: рисунок, живопись / М. Т. Попов – К. : ТОВ «Європа Прінт», 2008. – 134с.
4. Чиварди Дж. Рисунок. Обнаженная натура. Полный курс /Д. Чиварди. – М . : ЭКСМО, 2009. – 224 с.
5. Кирцер Ю.М. Рисунок и живопись: Учебное пособие.- 4-е изд. «Стереотип»./ Ю.М.Кирцер – М.: Высшая школа: Издательский центр «Академия», 2001. – 27с.
6. Фролов О.П. Проблемы повышения качества обучения рисунку в образовательном процессе ВУЗа./О.П.Фролов, - «Дизайн-освіта 2009».- Харків: ХДАДМ , 2009. - 160 с.
7. Аксенов К.Н. Рисунок. (В помощь начинающему художнику -- оформителю) / Н.К.Аксенов. – М . : Плакат, 1987. - 192с.

Додаткова

1. Гордон Л. Рисунок. Техника рисования фигуры человека. / Л.Гордон - М . : Эксмо-Пресс, 2000 – 144с.
2. Гордон Л. Рисунок. Техника рисования головы человека. / Л.Гордон - М . : Эксмо-Пресс, 2000 – 120с.
3. Барщ А. наброски и зарисовки. / А.Барщ - М . : Искусство, 1970. -164 с.
4. Ростовцев Н.Н. Академический рисунок. Учебник для студентов худож.-граф. фак. пединститутов – 3-е изд. дополн. / Н.Н.Ростовцев – М . : Просвещение, 1995.- 239с.
5. Ратнічін В.М. Перспектива. – 2ге вид./ В.М. Ратнічін. - К.: Вища школа,1977. -90с.

6. Молева Н.М. Выдающиеся русские художники-педагоги./ Н.М.Молева-М., Высшая школа, 1991.-344с.
7. Ростовцев Н.Н. Рисование головы человека. Учебное пособие – / Н.Н.Ростовцев - М.,Изобразительное и-во, 1989.- 304с.
8. Ростовцев Н.Н. Очерки по истории методов преподавания рисунка./ Н.Н.Ростовцев, – М.: Просвещение,-1983.-240с.